

№ 6, 2016

Купола

и с т о р и ч е с к и й   а л ь м а н а х

Музей Десятинної церкви

Наталія Писаренко

У 2012 році в Києві був створений Музей історії Десятинної церкви – найдавнішої пам'ятки мурованої архітектури, зведеної 996 року князем Володимиром на честь запровадження на Русі християнства. Церква впродовж століть була духовним і культурним центром, головною християнською святинею.

На утримання церкви Володимир виділив десятю частину князівських прибутків – десятину, звідки й походить її назва. *«Се даю церкви сей святей Богородице от имени своего и от моих град десятую часть. И положи написав клятву в церкви сей, рекъ: Аще сего посудить кто, да будетъ проклять...»* («Повість минулих літ»).

Десятинна церква мала гарне оздоблення: її стіни прикрашали мозаїки та фрески, підлогу було інкрустовано кам'яною мозаїкою, вкрито кольоровими полив'яними плитками різного розміру й форми, червоно-фіолетовими пірофілітовими (шиферними) плитами, вівтар мав мармурові різьблені плити; в інтер'єрі були мармурові колони та різьблені капітелі. За велику кількість мармуру сучасники називали Десятинну церкву «мармуровою».

На жаль, вік першої мурованої на Русі церкви виявився недовгим. В грудневі дні 1240 року, під час монголо-татарської навали, Десятинна церква стала останнім рубежем героїчної оборони Києва, куди збіглися сюди, рятуючись від орди. При штурмі міста церква була зруйнована. Але пам'ять про цю східнослов'янську святиню не була втрачена.

Наприкінці XVI ст. залишки Десятинної церкви використовували для нерегулярних служб. А вже 1605 р. тут діяла церква Святого Миколи Десятинного, в середині XVII ст. з ініціативи Київського митрополита Петра

Закладка Десятинної церкви.
Худ. В. П. Верещагін

Могили було збудовано храм Різдва Пресвятої Богородиці.

У 1828–1842 рр. за проектом петербурзького архітектора Василя Стасова було збудовано нову церкву в «русько-візантійському» стилі. Вона проіснувала до 1936 року, коли 26 березня на засіданні Політбюро ЦК

Руїни Десятинної церкви. Гравюра поч. XIX ст.

Десятинна церква. 1888

КП(б) У було ухвалено «дозволити Міськраді розібрати Десятинну церкву з тим, щоб одержану від зносу будівлі цеглу використати на потреби міського будівництва». На превеликий жаль, доля усіх церков, які будувалися на Старокиївській горі, протягом майже 1000 років, виявилася трагічною. Але й після

всіх руйнувань ця територія залишилася сакральною для віруючих, а Десятинна церква була головним культовим центром Русі.

Масштабні археологічні дослідження на території садиби церкви були проведені Дмитром Мілеєвим (1878-1914) у 1908-1914 рр. за участю сина настоятеля Десятинної церкви – Сергія Вельміна (1890-?). Щоправда, від давньоруської Десятинної церкви були досліджені лише північна та східна ділянки фундаментів, які лишилися поза «церквою Стасова». Більшість археологічних знахідок були вивезені до Санкт-Петербурга, однак при церкві все ж експонувалася частина матеріалів.

Після зруйнування храму першої половини ХІХ ст. рештки давньоруської церкви були досліджені в 1938-1939 рр. ленінградським археологом Михайлом Каргером (1903-1976). А вже у 2005 – 2011 рр. з метою створення комплексу Музей історії Десятинної церкви, згідно з розпорядженням Президента України

Архітектор В. П. Стасов (1769-1848)

Будівничий О. С. Анненков (?-1853)

**Археологічні розкопки Десятинної церкви.
1908**

Л. Д. Кучми «Про музеєфікацію залишків церкви Богородиці (Десятинної) в м. Києві» від 17 вересня 2004 р., експедицією Інституту археології НАН України під керівництвом Гліба Івакіна були проведені комплексні наукові дослідження цієї території.

У 2009 році Постановою Кабінету Міністрів України фундаменти Десятинної церкви, які входять до історико-археологічних пам'яток Києва, включено до Переліку об'єктів культурної спадщини національного значення. А 2012 року наказом Міністерства культури України створено Музей історії Десятинної церкви.

**Сергій Вельмін,
учасник археологічних
розкопок Десятинної
церкви. 1909 р.**

Він розташований в будинку по вул. Володимирській, № 6, спорудженому 1877 р. за проектом архітектора Афіногена Сопочинського для київського купця Г. М. Лискова. Спочатку будинок був двоповерховим, у 1879-му отримав прибудову, а 1909 р. з'явився третій поверх.

Окремі архітектурні деталі споруди дають підстави вважати, що свого часу це був прибутковий будинок, квартири в якому здавалися

в найм (як прибутковий будинок, споруду репрезентує і напис на охоронній дошці). З початку ХХ ст. будівля використовувалася як житловий будинок, рубежі 1970–80-х рр. у підвальному приміщенні містилася Київська експедиція Інституту археології Національної академії наук України.

З перших днів існування музею його діяльність була спрямована у науково-дослідницькому та культурно-освітньому напрямках. З метою музеєфікації та документування решток Десятинної церкви та інших археологічних об'єктів, розміщених на прилеглий території, співробітники музею проводять археологічні дослідження у складі

Саркофаг. Розкопки 1908

експедиції Інституту археології НАН України. В грудні 2015 р. було здійснено трасування фундаментів давнього храму та упорядковано навколишню територію. Співробітники музею проводять тут цікаві екскурсії, маршрут яких проходить по всьому місту Володимира. Окрім Десятинної церкви, це – «південний» і «західний» палаци, «ротонда», монастир св. Федора, Софійська брама, оборонні споруди найдавнішого Старокиївського городища і міста Володимира, Василівська

(Трьохсвятительська) церква та Янчин монастир, які зовсім не позначені на поверхні, тому самостійно уявити місця розташування цих археологічних об'єктів через сучасну забудову практично неможливо. Музей презентує Десятинну церкву як комплексну історико-культурну пам'ятку, що існувала протягом декількох історичних періодів, змінюючи свій стан та статус: від діючого давньоруського храму та релігійної святині до пам'ятки історії та археології.

На базі Музею проходять тематичні виставки, проводиться щорічна наукова конференція – «Наукові читання Музею історії Десятинної церкви», видається науковий бюлетень «Opus Mixtum» (готується четвертий випуск), де публікують результати наукових досліджень співробітників музею, регулярно виходять науково-популярні брошури за різних тем історії Києва, створено музейний сайт, відкрито виставку, присвячену історії дослідження фундаментів Десятинної церкви X–XIII ст. – «Шлях у минуле Десятинної церкви». Наразі колектив Музею працює над створенням постійної експозиції з історії Десятинної церкви, де будуть представлені матеріали

Виставкові зали Музею історії Десятинної церкви

Працівники музею. 2016

з археологічних досліджень її території від перших розкопок і до сьогоднішніх днів, а також документальні й речові матеріали, які висвітлюють історію чотирьох Десятинних церков. Окремий розділ експозиції буде присвячено їх дослідникам. Паралельно співробітники Музею вивчають архітектуру давньоруських пам'яток історичного центру Києва, що не збереглися, й наразі є археологічними об'єктами, розробляють методики їх консервації, музеєфікації та реконструкції.

Девіз наших музейників – «Знаємо стільки, скільки пам'ятаємо»!